

LASTEAIAOÕPETAJATE ARUSAAMAD TÛDRUKUTELE JA POISTELE VÕRDSETE VÕIMALUSTE TAGAMISEST

Evelyn Neudorf, Tiia Õun, Maire Tuul, Erika Elissaar

Annotatsioon

Haridusseadustikus rõhutatakse õppijatele võrdsete võimaluste tagamist, mis mitmekesistaks poiste ja tüdrukute valikuid hariduse kõigil tasemetel ning mille puhul tuleks vältida sooliste stereotüüpide taasloomist. Elukestev õpe saab alguse lasteaiast ning kvaliteetses koolieelses lasteasutuses koheldakse kõiki lapsi võrdselt, vastavalt nende individuaalsetele arenguvajadustele.

Käesolevas uuringus seati eesmärgiks selgitada, millised on lasteaiaoõpetajate arusaamad lastele võrdsete võimaluste tagamisel koolieelses lasteasutuses lähtuvalt soolisuse aspektist. Kõigis Eesti maakondades viidi läbi kirjalik ankeetküsitlus, milles osales 385 lasteaiaoõpetajat. Uuringu tulemustest selgus, et lasteaiaoõpetajad väärtustavad poiste ja tüdrukute kasvatamisel ka neid omadusi, mis on teisele soole omistatud tavapäraseks positiivsed omadused. Õpetajate hinnangute põhjal on laste mängude ja tegevuste korraldamisel koolieelses lasteasutuses pööratud samavõrd tähelepanu nii poistele kui ka tüdrukutele. Lähtuvalt õpetajate taustateguritest ilmnis tulemustes mõningaid erinevusi, nooremate õpetajate arusaamad olid mõnevõrra vähem soostereotüüpsemad võrreldes vanemate pedagoogidega.

1. Sissejuhatus

Eesti elukestva õppe strateegia 2020 rõhutab õpetajate õpikäsituse muutumise vajadust. Püüeldakse iga õppija individuaalset ja sotsiaalset arengut toetava, õpioskusi, loovust ja ettevõtlikkust arendava õpikäsituse rakendumise poole kõikides haridusastmetes ja -liikides. Elukestva õppe osa on ka koolieelses lasteasutuses toimuv õpe, kus alustab oma haridusteed enamik koolieelses eas Eesti lastest. Euroopa Nõukogu koostatud alushariduse ja lapsehoiu kvaliteediraamistikus on rõhutatud, et kvaliteetses koolieelses lasteasutuses koheldakse kõiki lapsi võrdselt ja vastavalt nende individuaalsetele vajadustele (Alushariduse ja lapsehoiu kvaliteediraamistik, 2014). Võrdsete õiguste saavutamiseks on vaja eelkõige mitmekesistada poiste ja tüdrukute haridus- ja kutsevalikuid ning vabastada need valikud piiravatest soolistest stereotüüpidest (Papp, 2009). Eelkoolieas pannakse alus inimese põhilistele väärtushoiakutele ning sel ajal kujuneb lastel välja ka arusaam sooidentiteedist, soorollidest ja soostereotüüpidest. Esmane kultuurinormide õppimise keskkond on perekond, kus lapsed omandavad vanematelt hoiakuid, suhtlemisoskusi, kombeid ja traditsioone. Samas on leitud, et laps sünnib maailma teatavate instinktidega – oskustega, mida tal pole vaja õppima hakata. Üheks selliseks on enesearendamise tingimatu refleks, mis sisaldab endas lapse uurimuslikku käitumist ning sellele instinktile teadliku panuse tegemine lapse arendamisel loob pinnase edaspidiseks uurimuslikuks käitumiseks lasteaias, koolis ja kogu elu jooksul (Leppik, 2009). Seega on väga oluline, milline on lapse kasvukeskkond juba väikelapseas nii kodus kui ka lasteaias. Lasteasutuse keskkond sõltub eelkõige

inimestest, kes lastega tegelevad, milliseid töömeetodeid ja -põhimõtteid nad rakendavad.

Eesti elukestva õppe strateegias 2020 seatakse eesmärgiks kõigile Eesti inimestele nende vajadustele ja võimetele vastavate õpivõimaluste loomine kogu elu jooksul, et tagada neile isiksusena võimalused väärikaks eneseteostuseks ühiskonnas ning töö- ja pereelus. Alushariduses tähendab see eelkõige keskendumist tüdrukute ja poiste isiksuste individuaalsele arengule. Kuna just alus- ja põhihariduses kujunevad tüdrukutel ja poistel välja õpioskused, motivatsioon, arusaamad oma võimetest ja võimalustest, on sel perioodil võimalik vältida sugude vastandamist ning toetada aegunud soorollidest ja -stereotüüpidest vabamat arengut (Sugu ja soolisuus haridusvaldkonnas, 2015). Seega tuleb tähelepanu pöörata koolieelsete lasteasutuste õpetajate vastavale ettevalmistusele, kuna lasteaed on koht, kus saab teadlikult mõjutada ja kaasajastada suhtumisi sugudesse ja soorollidesse, lõhkuda traditsioonilisi soostereotüüpe, julgustada lapsi langetama soostereotüüpidest vabasid valikuid. Just lasteaiaõpetajatest võivad saada kas traditsiooniliste soorollide ja soolise ebavõrdsuse mehhanismide säilitajad või vastupidi, muudatuste taganttõukajad. Võtmeküsimuseks on seega õpetajate eelnevad teadmised, vastavasisuline haridus, aga sageli ka isiklikud uskumused, hoiakud ja käitumine. Käesolevas uurimuses seati eesmärgiks välja selgitada, millised on lasteaiaõpetajate arusaamad lastele võrdsete võimaluste tagamisel koolieelses lasteasutuses lähtuvalt lapse bioloogilisest soost ja kas õpetajate arusaamad on seotud nende taustaga (haridustase, staaž, ametijärk, vanus, rühma liik).

1.1. Võrdsete võimaluste loomine alushariduses

Laste käitumine poiste ja tüdrukutena on sotsiaalselt õpitud, mitte kindlalt bioloogiliselt määratletud. Lapse kasvamise käigus kujunev sooline identiteet on suures osas mõjutatud ühiskonnale iseloomulike arusaamade, ideede, väärtuste, normide ja igapäevaste tegevuste poolt, mis inimese käitumispraktikaid ja harjumusi kujundavad (Sugu ja soolisuus haridusvaldkonnas, 2015). Seetõttu on soolise võrdsuse teemaga tegelemine hariduses oluline ning selle valdkonnaga tuleks tegeleda juba alushariduses. Soolise ebavõrdsuse väljakujunemine saab alguse juba kõige esimesel haridusastmel, seega oleks vajalik kõigile võrdseid võimalusi pakkuvat hariduskeskkonda luua juba lasteaia ja alghariduse tasemel, sest hilisematel kooliastmetel on väljakujunenud käitumisnorme ja harjumusi juba raskem muuta (Aavik & Kajak, 2009). Seega on oluline koolieelse lasteasutuse personali teadlikkus soolise võrdõiguslikkuse küsimustest ning oskus tagada kõikidele lastele võrdsed võimalused.

Võrdsed võimalused haridusprotsessis tähendavad, et alus-, alg- ja põhiharidusasutuses õpivad tüdrukud ja poisid sama õppekava alusel ning samu aineid, saavad sarnaseid kogemusi ja oskusi ning lastele esitatakse ühesuguseid nõudmisi ja soostereotüüpidest vabu ootusi. Samuti kasutatakse haridusasutustes õppemeetodeid ja -materjale, mis on vabad soolistest stereotüüpidest ega soosi aegunud soorolle. Võrdsete võimaluste loomisel arvestatakse õpilaste õpistiilide individuaalsete erinevustega ning püütakse vältida poiste ja tüdrukute vastandamist ja erinevat väärtustamist. Sellise õppeprotsessi tulemusena tajuvad tüdrukud ja poisid õiglast kohtlemist, vaimset ja füüsilist turvalisust, häid suhteid soogruppide sees ja vahel, võrdseid nõudeid, ootusi, tähelepanu, juhendamist ning sarnaseid kriteeriume hindamisel (Sugu ja soolisuus haridusvaldkonnas, 2015).

Lasteaias peab olema tagatud võrdsus ja õiglus iga lapse suhtes. Lasteaiaõpetaja saab lähtuda konkreetsest olukorrast, et järgida printsiipe soolise ebavõrdsuse vähendamisel. Oluline on kokku leppida selgetes põhimõtetes ja eesmärkides, mida saavutada tahetakse (Papp, 2009). Kahjuks on õpetajaid, kes rõhutavad domineerivaid maskuliinseid väärtusi ja õigustavad seeläbi soolist ebavõrdsust. Need on õpetajad, kes

tuginevad iganenud arusaamadele ja hoiakutele, privileeerides poisse kui meheliku võimu kandjaid nii, nagu see ühiskonnas laiemaltki peegeldub (Bhana, 2009). Samas on Eesti õpetaja kutsestandardis nimetatud, et õpetaja loob vaimselt ja emotsionaalselt turvalise, arengut ja loovust toetava koostöise ning üksteist arvestava õpikeskkonna, lähtudes erinevate laste vajadustest, õpieesmärkidest ning järgides inimõigusi (Kutsestandard, 2013).

Soolist aspekti on soovitatav silmas pidada juba lasteaia arengukava ja õppekava koostamisel, kus peaks läbivalt arvestama vajadusega, et nii poisid kui tüdrukud võiksid saada positiivseid ja eluks vajalikke teadmisi, oskusi ja kogemusi. Soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks seotud tegevused võib lülitada arengukavasse või õppekavasse või töötada välja iseseiseva kava (Papp, 2009; Soovitused soolise ..., 2008). Lasteaia suhtlussituatsioonid mõjutavad vahetult sotsialiseerimist ning soorollide ja soolise identiteedi arengut. Samuti võib esineda soolist ebavõrdsust õppekeskkonnas. Lapsed, kes käivad lasteaia, õpivad muuhulgas ka seda, mida tähendab lasteaia keskkonnas poisiks ja tüdrukuks olemine. Samuti omandavad lapsed soorolle kodus ja toovad oma kogemused lasteaeda kaasa. Seega peab õpetaja olema tähelepanelik ja soosima soolist võrdsust (Chick, Heilman-Houser, Hunteri, 2002).

Tihti peale oodatakse tüdrukutelt ja poistelt erinevat käitumist ja suunatakse lapsi endas arendama erinevaid omadusi. Mida enam lapse verbaalsed ja kognitiivsed võimed avarduvad, seda rohkem hakkavad vanemad andma lastele juhiseid sookohaste käitumisstiilide ja soorollide kohta. Tüdrukuid ärgitatakse hoolitsusele ja viisakusele, poisse julgustatakse olema seiklushimulised ja iseseisvad (Bussey & Bandura, 2004). Vanemad soodustavad poiste soolise käitumise diferentseerumist rohkem kui tüdrukute oma. Nende arvates on tüdrukute mänguasjad ja tegevused soostereotüüpsemad kui poisilikud mänguasjad ja tegevused (Campenni, 1999). Sooline segregatsioon võib eakaaslastelt saadud mõjutusi suurendada, kui poistele ja tüdrukutele luuakse erinevad kasvukeskkonnad. Eelkooliealistel lastel leiab sooline eraldamine aset mitte ainult mängukaaslaste, vaid ka sõprade valikul (Bussey & Bandura, 2004).

Õpetajad peavad võrdsete võimaluste loomisel tähelepanu pöörama mängudele ja mänguasjadele, kuna uurimused on näidanud, et sooliselt tüpiseeritud mänguasjade eelistamine ilmneb juba väikelapseas ja süveneb koolieelsetel aastatel. Mängu kontekst, mänguala ja vahendid omavad märkimisväärset mõju mängu sisule ning lastevahelisele sotsiaalsele interaktsioonile (Barbu, jt., 2011; Leppiman, 2002). A. Leppimani (2002) uurimus kinnitas, et poisid mängivad pigem mehelike mänguasjade kui naiselike või neutraalsete mänguasjadega. Samas mängivad tüdrukud rohkem naiselike ja neutraalsete mänguasjadega. Lapsed mängivad küll ka vastassoole sobivamate mänguasjadega, ent poisid peavad mänguasjade soolisest määratlusest rangemalt kinni. Samas aga S. Barbu jt (2011) uurimuses selgus, et nii poisid kui tüdrukud mängivad keerukamaid mängu naisstereotüüpe esindavate mänguasjadega kui sooliselt neutraalsete või meessoolistega mänguasjadega. Seega, erinevate huvadena avalduvad soolised erinevused võivad mõjutada laste mängu sisu, suhtlemist kaaslastega ning mänguga seonduvaid sotsiaalseid ja sotsio-kognitiivseid oskusi.

On leidnud kinnitust, et laste suhtumine soolissusse on ümbritseva keskkonna poolt mõjutatav. Hilliardi ja Libeni (2010) uurimuse eesmärk oli selgitada, kas lasteasutuste õppetegevustes sooliste erisuste väljatoomine põhjustab sooliste stereotüüpide kujunemist ning kas suureneb nii grupisisene kui -väline eelarvamuslik suhtumine ehk siis omasooliste grupi eelistamine ja püüd vastassoolist gruppi vältida. Uuringus jälgiti lapsi kahe nädala vältel. Ühel juhul olid lapsed olukordades, kus soolisi erinevusi ei rõhutatud. Teisel juhul rõhutati soolisi erinevusi õpetaja keelekasutuses, näiteks õpetaja pöördus laste poole sooliselt eristavalt ning ka korraldas tegevusi vastavalt, näiteks rivistas poisid ja tüdrukud vahetunnis eraldi, pani nad eraldi istuma

jne. Tulemustest selgus, et sotsiaalse grupi sooliste erisuste rõhutamine mängib olulist rolli soostereotüüpide ja eelarvamuste kujunemisel. Ilmnes, et soo rõhutamine õppetegevustes on lastele läbiva ja märkimisväärselt kiire mõjuga. Uurimusega näidati, et on vajalik vähendada sotsiaalsete gruppide sooliste erisuste rõhutamist õppetegevustes.

1.2. Sootundlik pedagoogika alushariduses

Sootundliku kasvatuses pooldajad eeldavad, et lastega tegelejad on teadlikud ühiskonnas soolise diskrimineerimise aluseks olevatest teguritest ning arvestavad nendega. Nii on võimalik luua ühiskonda, kus sugu kui üks kesksmaid inimeste klassifitseerimise aluseid on kaotamas oma tähtsust. Sootundlik kasvatus pakub poistele ja tüdrukutele rohkem võimalusi nii lapsepõlves kui edasises elus. Sageli tutvustatakse lastele meeste ja naiste sotsiaalseid rolle üksteisest erinevatena, kuid kasvatus peaks toetama ka teisele sugupoolele omistatud käitumismustrite omandamist. Nii saab laps end proovile panna paljudel aladel (Aavik & Kajak, 2009). Sootundlik kasvatus ei ignoreeri bioloogilisi erinevusi, kuid ei rõhuta neid liigituse alusena. Sootundlik kasvatus eeldab, et lastega tegelevad nii kodus kui ka haridusasutuses ja meediaruumis mõlema soo esindajad ja sooline võrdõiguslikkus oleks igas kasvatus- ja õppeprotsessis läbiv põhimõte ning seeläbi aidatakse kaasa lapse iseseisvumisele ja toetatakse lapse arenguprotsesse.

Lapsed vajavad võrdsuse printsiibil põhinevat kasvatust ja mängu, milles kõikidel on võimalik osaleda ning mis väärtustavad erinevusi. Nii saab iga laps tunnustamise, õnnestumise ja kokkukuulumise kogemusi. Poiste ja tüdrukute huvialasid ei tohiks erinevalt tähtsustada. Kui tüdrukud eelistavad rahumeelsemaid, rohkem vestlust sisaldavaid ja staatilisemaid mängu, ei tohiks neid mängu tembeldada väheoluliseks seetõttu, et neil pole võistlust ja võitjat. Samuti ei saa poiste rahmeldavaid, hierarhiat rõhutavaid ja väljapoole suunatud mängu tembeldada korralageduse ja segaduse tekitamiseks. Tüdrukute ja poiste arenemises ja omadustes on teatud erinevused, kuigi indiviidide puhul on varieerumine üldiselt veelgi suurem. Kuna indiviidide vahelised sotsiaal-psühholoogilised erinevused on suured, ei tohiks poisiks või tüdrukuks olemist mingite normatiivsete nägemuste ja ettekujutustega piirata. Iga laps on eriline ja kõikidest teistest erinev (Cassiatore, 2008). Oluline on lastele õpetada hindama erinevust ja soolist võrdõiguslikkust, kuna on hea kui tüdrukud ja poisid kasvavad koos üksteise maailmade ja kogemuste erinevusi mõistvateks ja sallivateks inimesteks (Cassiatore & Koiso-Kanttila, 2009).

Sootundlik pedagoogika aitab parandada laste haridusvõimalusi ning toetab tüdrukuid ja poisse erinevate maailmapiltide ja kogemuste teadvustamisel. Sootundliku pedagoogika üks eesmärkidest on motiveerida lapsi katsetama ning proovima erinevaid mängu ja tegevusi, aidates seeläbi kaasa soostereotüüpide ületamisele (Abril, Cremers jt., 2008). Arengut soolise võrdõiguslikkuse suunas saab soodustada seeläbi, et lapsi kasvatatakse vanadest rollihoiakutest loobuma. Rahutuid ja agressiivseid poisse tuleb õpetada rahunema ja kuulama. Neid võib poistele stereotüüpseks peetavast rahmeldamistest eemale juhtida ja suunata nad näiteks sooliselt neutraalsete mängude ning hoolitsemismängude juurde. Tüdrukuid võib suunata võtma juhtimisülesandeid. Seda saab teha ka mänguasjade valiku kaudu. Tegevustes saab kiita poisse tubliduse ja hoolikuse eest ning tüdrukuid füüsilise tegevuse ja domineerimise eest, mitte vastupidi. Samuti võib vähehaaval loobuda sellest, et jagada inimesi sookategorias alusel kahte erinevasse gruppi (Sinkkonen, 2007). Näiliselt sooneutraalne haridus ei taga iseenesest võrdseid võimalusi ja võrdset kohtlemist, vaid võrdsete võimalustega on tegemist siis, kui õppeasutuses teadlikult välditakse soostereotüüpe ja luuakse õpikeskkond, mis tagab poiste ja tüdrukute võrdsed tulemused ning toimetuleku ühiskonnas (Euroopa Komisjon, 2012).

Sootundliku pedagoogika rakendamisel tuleb jälgida nii mänguajade kui ka õppevahendite valikut lasteaia rühmades. Illustratsioonid lasteraamatutes võivad kanda endas peidetud eesmärke, mis avaldavad mõju sooliste stereotüüpide taastootmisel. On uuritud soolisi stereotüüpe lasteraamatutes ning on selgunud, et naiste ja meeste kujutamisel raamatutes esineb erinevusi. Meessoost tegelasi oli raamatutes kujutatud oluliselt rohkem kui naissoost tegelasi. Spetsiifiliste emotsioonide osas väljendasid naissoost tegelased pildidel sagedamini armastust kui meessoost tegelased ning meessoost tegelased väljendasid pildidel sagedamini viha. Need kaks erinevust on kooskõlas ka sooliste stereotüüpidega, et naised on hoolitsevamad ja mehed väljendavad sagedamini oma viha (Pehk, 2010). Õpetajad peaksid oskama vaidlustada soostereotüüpidel põhinevaid hoiakuid ja uskumusi, mis takistavad laste isiksuslikku arengut, samuti arvestama, et õpetajate positiivsed ootused mõjutavad laste hoiakuid enda kohta (Papp, 2012). Lastele tuleb anda võimalus omandada ja avardada oskusi, mida nad vajavad oma isiksuse arendamiseks.

2. Metoodika ja valim

Uurimismeetodiks valiti kirjalik struktureeritud ankeetküsitlus. Küsimustiku koostamisel toetuti teoreetilistele seisukohtadele lastele võrdsete võimaluste loomisest (Papp, 2012) ning eelnevatele sarnasel teemal läbiviidud uurimustele (Aavik & Kajak, 2009). Küsimustik koosnes viiest valdkonnast: 1) Õpetajate hinnangud sooliste erinevuste ilmnemisele laste käitumises ja tegevuses, 2) Õpetajate hinnangud sooliste erinevuste laste mängudes, 3) Õpetajate arusaamad poiste ja tüdrukute vahelistest erinevustest, 4) Õpetajate arusaamad tüdrukute ja poiste oskuste ja omaduste kujunemise toetamisest, 5) Vastaja taustaandmed – vanus, staaž, laste vanus ning rühma liik ja keel. Küsimustik koostati Likerti-tüüpi skaalana, kus vastajad pidid märkima oma hinnangud väidetele etteantud skaalal. Vastajatel oli võimalik soovi korral lisada ka kommentaare ja täiendusi vastuste juurde.

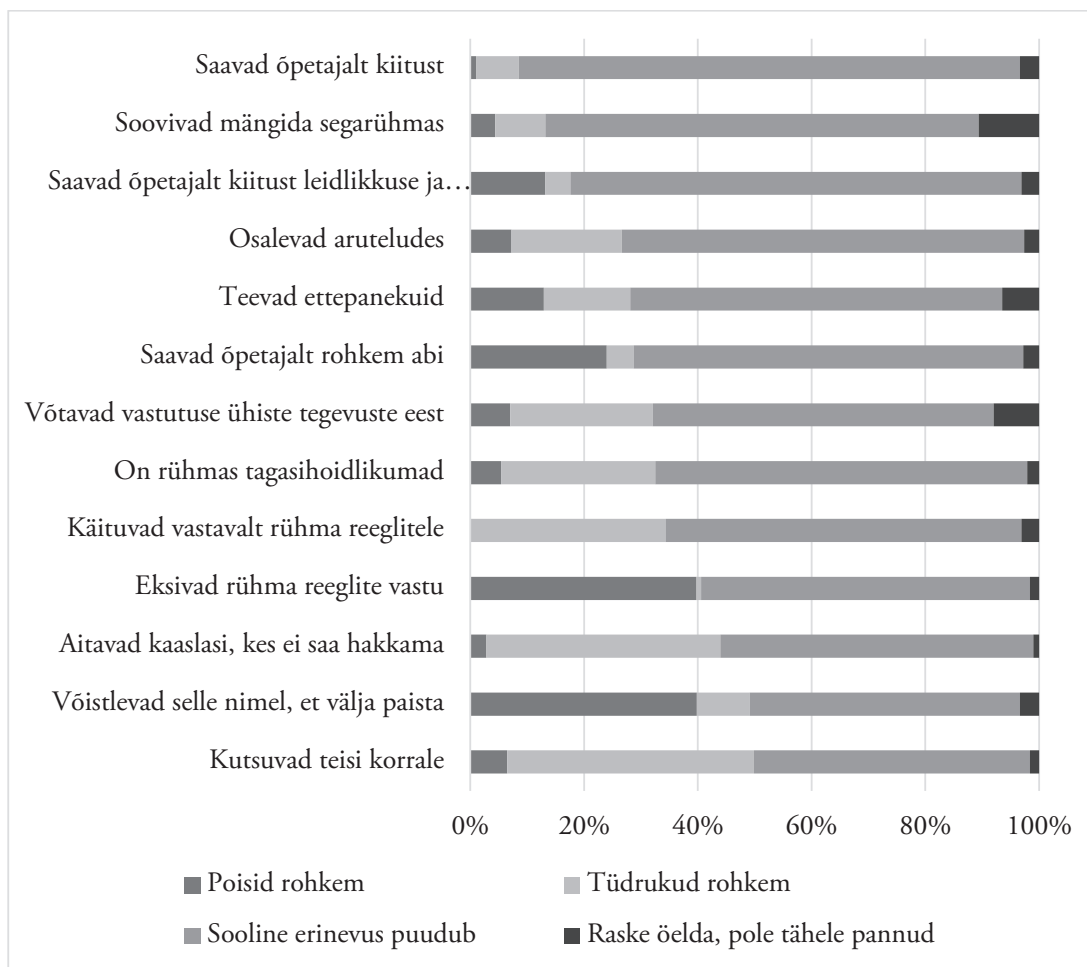
Uuring viidi läbi kõikides Eesti maakondades. Küsimustik saadeti elektrooniliselt lasteasutuse direktorile, kes edastas küsimustiku lingi õpetajatele. Kirjalikule küsitlusele vastas kokku 385 õpetajat. Enamus vastanutest (96%) töötas munitsipaallasteaia ja väike osa (4%) eralasteaias. Valdav osa (89%) uurimuses osalenud õpetajatest töötas rühmades, kus õppekeel oli eesti keel, väiksem osa õpetajaid töötas rühmades, kus õppekeel oli eesti ja vene (7%) või ainult vene keel (4%). 57% küsitlusele vastanutest töötas linnas ja 43% maal. 16% uurimuses osalenutest töötas õpetajana sõimerühmas, 28% nooremas aiarühmas, 15% keskmises aiarühmas, 14% vanemas aiarühmas, 18% liitrühmas, 6% sobitus- või erirühmas ja 3% liikumis-, muusika- või keeleõpetajana. 46% vastanud õpetajatest olid erialase kõrgharidusega, 6% erialase kesk-eriharidusega ning 48% muu kesk-eri- või kõrgharidusega. 19% valimist moodustasid järguta või noorempedagoogid, 63% pedagoogid ning 18% vanempedagoogid või pedagoog-metoodikud. Vanuse järgi jaotus valim järgmiselt: 25aastaseid ja nooremaid oli 9%, 26–35aastaseid oli 21%, 36–45aastaseid 25%, 46–55aastaseid 32% ja üle 55aastaseid 13%. 5aastase või lühema staažiga õpetajaid oli valimis 29%, 6–10aastase staažiga õpetajaid 18%, 11–20aastase staažiga 18% ja üle 20aastase staažiga õpetajaid 35%.

Andmete analüüsimisel kasutati statistika tarkvara SPSS 19.0. Meetoditest kasutati andmete kirjeldamisel protsentanalüüsi, vastajate taustateguritest sõltuvate erinevuste statistilise olulisuse määramiseks olulisuse nivool 0.05 hii-ruut testi ja statistiliselt oluliste erinevuste paariivisiliseks tuvastamiseks standardiseeritud jääkide meetodit (*Standardized Residual Method*), mida on kirjeldanud Beasley ja Schumacker (1995). Paariivisilisel võrdlusel loeti paarides tuvastatud erinevused statistiliselt oluliseks juhul, kui *z*-skoor (*Adjusted Residual*) oli oma absoluutväärtuselt suurem kui 2.

3. Tulemused

3.1. Sooliste erinevuste ilmumine laste käitumises ja tegevuses

Õpetajatel paluti hinnata, kuivõrd on nende arvates erinevad tegevused, käitumisviisid või olukorrad iseloomulikud erinevast soost lastele. Õpetajate hinnangute jaotumine valitud vastusevariantide järgi on esitatud joonisel 1.

Joonis 1. Õpetajate hinnangud sooliste erinevuste ilmumisele laste käitumises ja tegevustes

Tulemustest selgus, et küsitletute seas oli suhteliselt vähe neid, kelle arvates õpetajatelt saadud kiitus sõltub laste soost. Samuti arvas enamus õpetajaid, et soolised erinevused puuduvad ka selles osas, kas lapsed soovivad mängida segarühmas. Kõige rohkem on õpetajad märganud soolisi erinevusi rühmareeglite järgimises, teiste abistamises, teiste seast välja paistmise nimel konkureerimises ja teiste korrale kutsumises. Soolisi erinevusi märganud õpetajatest oli suurem osa arvamusel, et rühmas välja paistmise nimel võistlevad rohkem poisid kui tüdrukud, samuti eksivad poisid sagedamini rühmareeglite vastu ning saavad õpetajatelt rohkem abi kui tüdrukud. Tüdrukutele iseloomulikumaks peeti teiste korralekutsumist, kaaslaste aitamist, reeglitele vastavat käitumist, ühistes tegevustes vastutuse võtmist ning aruteludes osalemist. Samuti on

ligikaudu neljandik valimist arvamusel, et tüdrukud on tagasihoidlikumad kui poisid.

Erineva haridustaseme ja ametijärguga õpetajate vastustes eespool toodud küsimustele statistiliselt olulist erinevust ei ilmnenud, selline erinevus tuli ilmsiks aga erineva staažiga õpetajate vastustes küsimusele, kes teevad rühmas rohkem ettepanekuid. Selgus, et statistiliselt oluliselt on erinevad 6–10aastase ja 11–20aastase staažiga õpetajate vastused. Ilmnes, et 6–10aastase staažiga õpetajate hulgas oli võrreldes 11–20aastase staažiga õpetajatega rohkem (vastavalt 13.8% ja 4.6%) neid, kes arvasid, et ettepanekuid teevad pigem poisid, samal ajal kui 11–20aastase staažiga õpetajate hulgas oli neist lühema staažiga õpetajatest rohkem (vastavalt 24.6% ja 6.2%) neid, kelle hinnangul teevad tüdrukud rohkem ettepanekuid kui poisid.

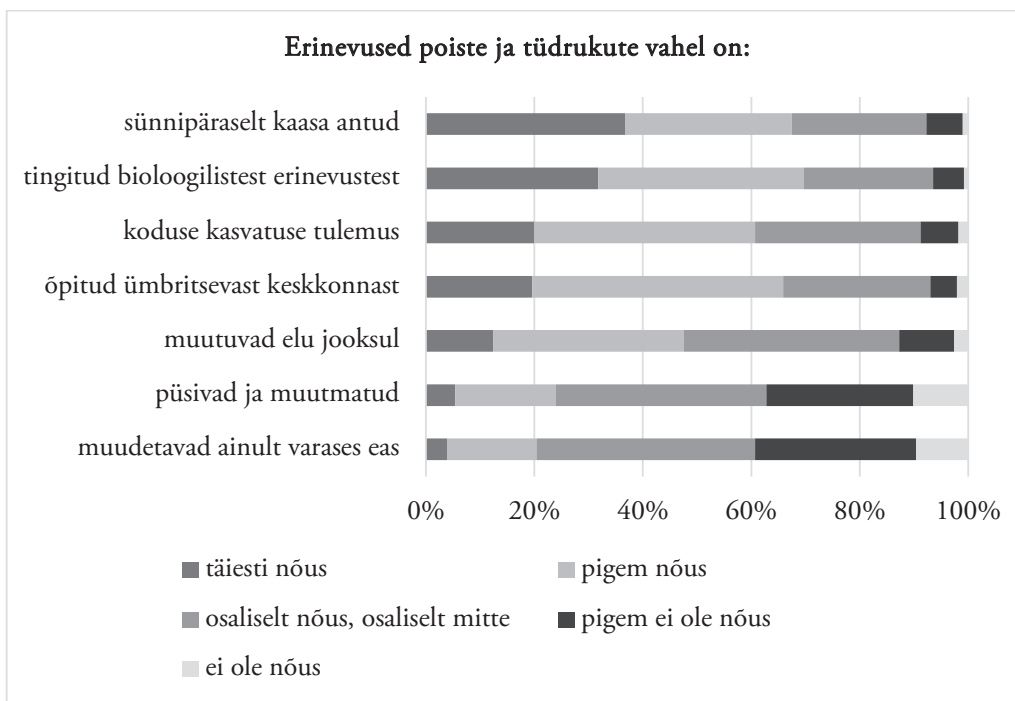
Rühmaliigiti ja vanusegrupiti ilmnes statistiliselt oluline erinevus õpetajate vastustes selle osas, kes kutsuvad teisi korrale. Selgus, et keskmise aiarühma õpetajate vastused erinevad statistiliselt oluliselt söimerühma õpetajate vastustest ning 36–45aastaste vastused üle 55aastaste vastustest. Analüüs näitas, et keskmise aiarühma õpetajate hulgas on võrreldes söimerühma õpetajatega rohkem (vastavalt 60.0% ja 32.8%) ja üle 55aastaste hulgas on võrreldes 36–45aastastega rohkem (vastavalt 53.1% ja 23.8%) neid vastajaid, kelle hinnangul on teiste korralekutsujateks pigem tüdrukud.

3.2. Soolised erinevused laste mängudes

Järgnevalt uuriti, kas õpetajad on märganud soolisi erinevusi laste mängudes. Selgus, et 37.7% õpetajatest on ja 62.3% ei ole erinevusi laste mängudes märganud. Vastustes sellele küsimusele õpetajate staaži, vanuse, ametijärgu ja haridustaseme lõikes statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenud, küll aga ilmnes selline erinevus rühmaliigiti. Selgus, et söimerühma õpetajate vastused erinesid statistiliselt oluliselt noorema ja keskmise aiarühma õpetajate vastustest. Ilmnes, et söimerühma õpetajate hulgas on võrreldes noorema ja vanema aiarühma õpetajatega vähem (vastavalt 19.0%, 44.3% ja 48.2%) neid, kes on täheldanud soolisi erinevusi laste rolli- või muudes mängudes. Lisaks uuriti õpetajatelt, kas nad suunavad poisse ja tüdrukuid koos mängima. 60% õpetajatest vastas, et suunavad, 40% vastas, et ei suuna. Statistiliselt oluline erinevus ilmnes selle küsimuse osas erineva haridustasemega õpetajate vastustes. Selgus, et erialase kõrgharidusega õpetajate hulgas on võrreldes erialase kesk-eriharidusega õpetajatega rohkem neid, kes suunavad poisse ja tüdrukuid koos mängima (vastavalt 62.5% ja 33.3%).

3.3. Õpetajate arusaamad poiste ja tüdrukute vaheliste erinevuste taustateguritest

Õpetajatel paluti hinnata, kuivõrd nad nõustuvad poiste ja tüdrukute vaheliste erinevuste taustategureid puudutavate väidetega. Õpetajate arvamuste protsentuaalne jaotumine valitud vastusevariantide järgi on esitatud joonisel 2. Üle 60% õpetajatest nõustusid ja pigem nõustusid väitega, et erinevused poiste ja tüdrukute vahel on sünnipäraselt kaasa antud. Ligi 70% vastanutest oli nõus ja pigem nõus väitega, et erinevused poiste ja tüdrukute vahel on tingitud bioloogilistest erinevustest. 20% oli nõus ja 40% vastanutest pigem nõus, et poiste ja tüdrukute erinevused on koduse kasvatuse tulemus. Üle 60% vastajatest olid nõus, et erinevused on õpitud ümbritsevast keskkonnast. Vähem olid õpetajad nõus väidetega, et erinevused on püsivad ja muutumatud (24%) ja et erinevused on muudetavad ainult varasemas eas (21%).

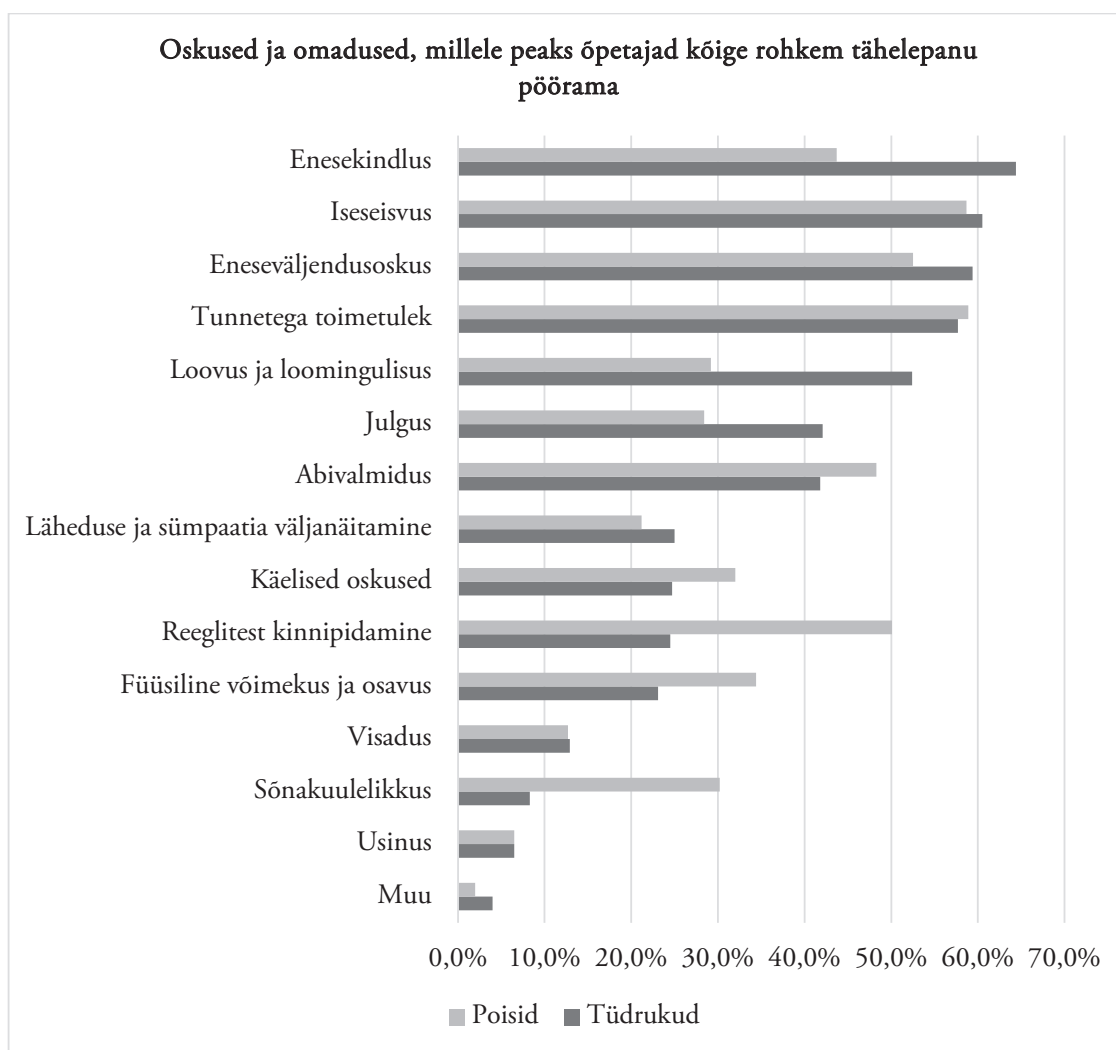
Joonis 2. Õpetajate vastuste jaotumine sooliste erinevuste tausta puudutavate väidetega nõustumise või mittedõustumise järgi

Selles küsimustegrupis ilmnes statistiliselt oluline erinevus erineva haridustasemega õpetajate nõustumises väitega *erinevused tüdrukute ja poiste vahel on õpitud ümbritsevast keskkonnast*. Selgus, et erialase kõrgharidusega õpetajate hulgas on võrreldes erialase kesk-eriharidusega õpetajatega rohkem selle väitega nõustunud või pigem nõustunud õpetajaid (vastavalt 70.1% ja 37.5%). *Nõustumises väitega erinevused tüdrukute ja poiste vahel on püsivad ja muutmatud* ilmnesid statistiliselt olulised erinevused erineva staažiga õpetajate vastustes. Selgus, et üle 20aastase staažiga õpetajate hulgas oli võrreldes kuni 5aastase staažiga õpetajatega statistiliselt oluliselt rohkem (vastavalt 33.6% ja 15.3%) neid, kes selle väitega nõustusid või pigem nõustusid.

Vanusegrupiti ilmnesid statistiliselt olulised erinevused kolme väite osas: *erinevused tüdrukute ja poiste vahel on: sünnipäraselt kaasa antud; koduse kasvatus tulemus; õpitud ümbritsevast keskkonnast*. Nende väidete osas erinesid kuni 25aastaste õpetajate vastused statistiliselt oluliselt 35aastaste ja vanemate õpetajate vastustest. Kuni 25aastaste õpetajate hulgas oli võrreldes üle 35aastaste õpetajatega vähem neid, kes nõustusid või pigem nõustusid väitega, et soolised erinevused on sünnipäraselt kaasa antud (vastavalt 45.7% ja 70.93%) ning rohkem neid, kes nõustusid või pigem nõustusid väidetega, et erinevused tüdrukute ja poiste vahel on koduse kasvatus tulemus (vastavalt 85.7% ja 54.5%) ja õpitud ümbritsevast keskkonnast (vastavalt 80% ja 58.6%). Seega on kõrgharidusega ja nooremad õpetajad enam nõus arusaamaga, et erinevused poiste ja tüdrukute vahel on õpitud keskkonnast ja kasvatus tulemus.

3.4. Tüdrukute ja poiste oskuste ja omaduste kujunemise toetamine

Õpetajatel paluti nimetada viis oskust või omadust, mida nad kõige enam poiste või tüdrukute kasvatamisel tähtsustavad. Õpetajate vastuseid illustreerib joonis 3. Selgus, et rohkem kui poolte õpetajate arvates on tüdrukute kasvatamisel oluline nende enesekindluse (64,4%), iseseisvuse (60,5%), eneseväljendusoskuse (59,4%), tunnetega toimetuleku (57,7%) ning loovuse ja loomingulisuse (52,4%) toetamine ning poiste kasvatamisel tunnetega toimetuleku (58,9%), iseseisvuse (58,7%), eneseväljendusoskuse (52,5%) ja reeglitest kinnipidamisoskuse (50,5%) kujunemise toetamine. Kõige vähem oli küsitatud õpetajate hulgas neid, kes pidasid tüdrukute juures oluliseks visaduse (12,9%), sõnakuulelikkuse (8,3%) ja usinuse (6,5%) kasvatamist ning poiste puhul läheduse ja sümpaatiat väljanäitamise (21,2%), visaduse (12,7%) ja usinuse (6,5%) kasvatamist. Nagu jooniselt näha, oli valimis rohkem neid õpetajaid, kes pidasid enesekindluse, loovuse ja loomingulisuse ning julguse kasvatamist oluliseks tüdrukute kasvatamisel kui neid, kes väärtustasid nende omaduste arendamist poiste kasvatamisel. Samuti oli valimis märgatavalt rohkem neid, kelle hinnangul tuleks poiste kasvatamisel erilist tähelepanu pöörata reeglitest kinnipidamisele, sõnakuulelikkusele ning füüsilise võimekuse ja osavuse arendamisele, kui neid, kelle hinnangul tuleks nende omaduste või oskuste arendamisele tähelepanu pöörata tüdrukute kasvatamisel.

Joonis 3. Õpetajate valikud, millele peaksid nad tüdrukute ja poiste kasvatamisel kõige rohkem tähelepanu pöörama

Selles, millele peaks tüdrukute kasvatamisel ja õpetamisel kõige rohkem tähelepanu pöörama, ametijärguti, haridustasemeti ja rühmaliigiti statistiliselt olulisi erinevusi õpetajate vastustes ei ilmnenud. Julguse ning loovuse ja loomingulisuse toetamisel ilmned statistiliselt olulised erinevused erineva staaži ja vanusega õpetajate vastustes. Järeldest näitas, et kuni kümneaastase staažiga õpetajate hulgas oli võrreldes 11–20aastase staažiga õpetajatega statistiliselt oluliselt rohkem neid, kes tüdrukute julguse arendamist oluliseks pidasid (vastavalt 50% ja 28.6%). Sarnane erinevus ilmned ka eri vanuses õpetajate vastustes. Nimelt selgus, et kuni 35aastaste õpetajate hulgas oli võrreldes üle 45aastaste õpetajatega statistiliselt oluliselt rohkem (vastavalt 55.0% ja 33.4%) neid, kes arvasid, et tüdrukute kasvatamisel on oluline pöörata tähelepanu nende julguse arendamisele. Loovuse ja loomingulisuse osas erinesid statistiliselt oluliselt kuni 35aastaste ja nooremate ning üle 35aastaste õpetajate vastused. Selgus, et 35aastaste ja nooremate õpetajate hulgas oli võrreldes üle 35aastaste õpetajatega vähem (vastavalt 32.7% ja 61.5%) neid, kes loovuse ja loomingulisuse arendamist tüdrukute juures oluliseks peavad. Seega nooremad õpetajad tähtsustavad võrreldes vanemate pedagoogidega enam tüdrukute puhul julguse arendamist ning mõnevõrra vähem loovuse ja loomingulisuse toetamist.

Poiste kasvatamisel oluliseks peetavate oskuste ja omaduste osas rühmaliigiti statistiliselt olulisi erinevusi ei leitud. Ametijärguti ilmned statistiliselt olulised erinevused vastusevariantide *abivalmidus* ja *sõnakuulelikkus* osas. Abivalmiduse osas erinesid statistiliselt oluliselt pedagoogide ja vanempedagoogide ning pedagoog-metoodikute vastused. Selgus, et pedagoogide hulgas oli võrreldes vanempedagoogide ja pedagoog-metoodikutega rohkem (vastavalt 50.6% ja 34.8%) neid, kes abivalmidust poiste kasvatamisel oluliseks peavad. Sõnakuulelikkuse osas erinesid järguta või noorempedagoogide vastused statistiliselt oluliselt pedagoogide ning vanempedagoogide ja pedagoog-metoodikute vastustest. Noorempedagoogide hulgas oli võrreldes kõrgema ametijärguga õpetajatega rohkem (vastavalt 45.2% ja 25.0%) neid, kes sõnakuulelikkuse arendamist poiste kasvatamisel oluliseks pidasid.

Haridustasemeti ilmned statistiliselt oluline erinevus õpetajate vastustes julguse ning loovuse ja loomingulisuse arendamise osas. Selgus, et erialase kesk-eriharidusega õpetajate hulgas oli võrreldes erialase kõrgharidusega õpetajatega rohkem neid, kes julguse arendamist poiste kasvatamises oluliseks pidasid (vastavalt 50.0% ja 29.5%) ning vähem (vastavalt 8.3% ja 33.5%) neid, kelle arvates loovuse ja loomingulisuse arendamine poiste kasvatamisel oluline on.

Staažigrupiti ilmned statistiliselt olulised erinevused õpetajate vastustes poiste enesekindluse ja füüsilise võimekuse arendamise kohta. Statistiliselt oluliselt erinesid enesekindluse kasvatamise suhtes 11–20aastase staažiga õpetajate arvamus kuni 5aastase ja üle 20aastase staažiga õpetajate arvamusel ning füüsilise võimekuse ja osavuse arendamise suhtes kuni 5aastase ja üle 20aastase staažiga õpetajate vastused. 11–20aastase staažiga õpetajate hulgas oli võrreldes kuni 5aastase ja üle 20aastase staažiga õpetajatega rohkem (vastavalt 62.0%, 36.9% ja 39.4%) neid, kes poiste enesekindluse arendamist oluliseks pidasid. Üle 20aastase staažiga õpetajate hulgas oli võrreldes kuni 5aastase staažiga õpetajatega rohkem (vastavalt 43.1% ja 27.0%) neid, kelle arvates on väga oluline arendada poistes ka füüsilist võimekust ja osavust.

Eri vanusegruppidesse kuuluvate õpetajate vastustes ilmned statistiliselt olulised erinevused poiste füüsilise võimekuse ja osavuse ning sõnakuulelikkuse kasvatamist puudutavate väidete kohta. Füüsilise võimekuse ja osavuse osas erinesid kuni 25aastaste õpetajate vastused statistiliselt oluliselt üle 55aastaste õpetajate vastustest ja sõnakuulelikkuse kohta üle 45aastaste õpetajate vastustest. Kuni 25aastaste õpetajate hulgas oli võrreldes üle 55aastaste õpetajatega vähem (vastavalt 17.1% ja 47.1%) neid, kes poiste arendamisel füüsilist võimekust ja osavust oluliseks pidasid ning võrreldes üle 45aastaste õpetajatega rohkem (vastavalt 51.4% ja 25.3%) neid, kes sõnakuulelikkust kui arendamist vajavat omadust ära märkisid.

Arutelu ja kokkuvõte

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) on rõhutatud iga lapse individuaalsuse arvestamist ja toetamist. Lasteasutuse õppe- ja kasvatustegevuse eesmärk on lapse areng kodu ja lasteasutuse koostöös. Lasteaiaõpetaja tasemekoolitus peaks tagama, et poistel ja tüdrukutel oleksid lasteaia võrdsed võimalused arendada välja oma võimed ja huvid ilma soolistest stereotüüpidest lähtuvate piiranguteta ja seeläbi on lasteasutuses loodud eeldused ühiskonnas kehtiva soohierarhia vähendamiseks (Soovitused soolise võrdõiguslikkuse alaseks tööks lasteaedades, 2015).

Käesolevas uuringus vaadeldi, millised on lasteaiaõpetajate arusaamad lastele võrdsete võimaluste tagamisel soolisest aspektist lähtuvalt. Õpetajate arvates on poiste ja tüdrukute käitumine osade tegevuste puhul erinev. Kõige rohkem olid õpetajad märganud soolisi erinevusi rühmareeglite järgimisel, teiste abistamisel, teiste seast välja paistmise nimel konkureerimisel ja teiste korrale kutsumisel. Õpetajad leidsid, et koolieelses lasteasutuses on enamasti tüdrukud need, kes käituvad vastavalt reeglitele, kutsuvad teisi korrale ning näitavad üles kaastunnet ja abistavad abivajajaid. Poiste käitumisele on seevastu iseloomulik võistlus selle nimel, et silma paista, rühma reeglite vastu eksimine ning suurem õpetajapoolne tugi ja abi. Ligi veerand vastajatest oli arvamisel, et tüdrukud on tagasihoidlikumad kui poisid. Golombok ja Fivushi (1994) väidavad, et eelkoolis saavad poisid rohkem kiita, aga ka rohkem kriitikat kui tüdrukud, see kehtib nii otsese sõnalise tagasiside kohta kui ka otsese ja kaudse/varjatud mittesõnalise suunamise kohta. Poisid saavad kiitust õigete vastuste ja teadmiste eest, tüdrukud aga sõnakuulelikkuse ja alluvuse eest. Ka Leppimanni (1996) ning Aaviku ja Kajaku (2009) uurimused on näidanud, et tüdrukuid nähakse võrreldes poistega paremini käituvatena. Poisse nähakse enam reeglite rikkujatena, tähelepanu eest võistlejatena ning samas ka suurema õpetajapoolse toe saajatena.

Õpetajad peavad nii tüdrukute ja poiste kasvatamisel samavõrd oluliseks laste iseseisvuse, eneseväljendusoskuse ja tunnetega toimetuleku toetamist. Samas ilmnes ka erinevusi – tüdrukute kasvatamisel ja õpetamisel on õpetajate arvates oluline toetada nende enesekindlust, julgust ning loovust ja loomingulisust. Poiste kasvatamisel peavad õpetajad oluliseks pöörata võrreldes tüdrukutega enam tähelepanu abivalmidusele, käeliste oskustele, reeglitest kinnipidamisele, füüsilisele võimekusele ja sõnakuulelikkusele. Seega väärtustavad lasteaiaõpetajad poiste ja tüdrukute kasvatamisel samavõrd oluliste omadustena iseseisvust, eneseväljendust ja tunnetega toimetulekut ning lisaks ka omadusi, mis on tavapäraselt teisele soole omistatud positiivsed omadused nagu näiteks tüdrukutel enesekindlus ja poistel abivalmidus. Kui varasemalt on selgunud, et lapsevanemad pööravad tüdrukute kasvatamisel suuremat rõhku hoolitsusega seotud tegevustele ning poiste kasvatamisel eneseteostuse ja enesekehtestamisega seotud valdkondadele (Teinmann, 2013), siis käesolev uuring näitas, et lasteaiaõpetajate hinnangud on vähem soostereotüüpsed, nii poiste kui tüdrukute puhul tähtsustakse samavõrd iseseisvust kui ka sotsiaalseid oskusi.

Üle poolte uurimuses osalenud õpetajatest suunab nii poisse kui tüdrukuid koos mängima ega ole täheldanud laste mängudes soolisi erinevusi. Aaviku ja Kajaku (2009) uurimusest selgus, et osa õpetajaid leiab, et lapsed peaksidki mängima erinevaid mängu, vastavalt sellele, kuidas see traditsiooniliselt on välja kujunenud, põhjendades seda bioloogiliste ja looduslike faktoritega, mida nähakse seotud olevat naiste ja meeste vaheliste erinevuste ja elukutsevalikuga. Käesoleva uuringu tulemuste põhjal võib arvata, et lasteaiaõpetajate arusaam, et lapsed peavad mängima erinevaid mängu lähtuvalt soolisest aspektist, on muutumas ja pigem suunavad õpetajad lapsi kõiki mängu koos mängima.

Käesolevas uuringus analüüsiti, kas õpetajate arusaamad on seotud nende haridustaseme, staaži, vanuse, ametijärgu või rühma liigiga. Kokkuvõttes ilmnes uuritud valdkondades üksikuid tulemusi, mis näitasid teatud tendentse seonduvalt õpetaja taustaga. Õpetaja haridustasemest lähtuvalt selgus, et erialase kõrgharidusega õpetajad nõustusid võrreldes kesk-eri haridusega õpetajatega enam väitega, et poiste ja tüdrukute vahelised erinevused on õpitud keskkonnast ning tähtsustasid enam poiste loovuse ja loomingulisuse avaldumist. Kõrgharidusega õpetajad suunavad kõige enam poisse ja tüdrukuid koos mängima. Õpetajate vanusega seonduvalt selgus, et nooremate õpetajate hulgas on enam neid, kes arvasid, et soolised erinevused tulenevad pigem kodusest kasvatuses ja on õpitud keskkonnast ega ole kaasa antud. Samuti pööravad nooremad õpetajad enam tähelepanu tüdrukute julguse arendamisele võrreldes vanemate õpetajatega, kes tüdrukute puhul peavad enam vajalikuks loovuse ja loomingulisuse arendamist. Õpetajate tööstaažist lähtuvalt ilmnes, et pikema tööstaažiga õpetajad on võrreldes algajate õpetajatega enam nõus väitega, et poiste ja tüdrukute erinevused on püsivad ja muutumatud ning peavad poiste puhul enam oluliseks arendada nende füüsilist võimekust. Lühema tööstaažiga õpetajad peavad olulisemaks arendada tüdrukute julgust. Seega on uuritud aspektides nooremate õpetajate arusaamad mõnevõrra vähem soostereotüüpsed võrreldes vanemate pedagoogidega.

Kokkuvõttes selgus, et lasteaiaõpetajate hinnangute põhjal on laste mängude ja tegevuste korraldamisel koolieelses lasteasutuses pööratud tähelepanu nii poistele kui tüdrukutele. Samas selgus aspekte, mis mõnel juhul viitavad ka õpetajate soolistest stereotüüpidest lähtuvalle praktikale. Seega on soospektiga seonduvate teemade käsitlemine nii lasteaiaõpetajate taseme- kui täienduskoolituses jätkuvalt aktuaalne ja vajalik.

Kasutatud allikad

- Aavik, K. & Kajak, K. (2009). *Soo sotsiaalne konstrueerimine Eesti lasteaedades 7 Tallinna lasteaia vaatlusandmete põhjal: empiiriline uurimus*. ENUT. http://enut.ee/lisa/lasteaedade_uurimus.pdf
- Abril, P., Cremers, M., Duncan, N., Golubevaite, L., Krabel, J., Lilaite, A., Nordfjell, O.B., Raudonyte, B. J., Romero, A. (2008). *Gender Loops. Toolbox for gender-conscious and equitable early childhood centres* (toim.) Jens Krabel, Michael Cremers. [2014, märts 28]. <http://www.genderloops.eu/docs/toolbox.pdf>
- Alushariduse ja lapsehoiu kvaliteediraamistik (2014). https://www.hm.ee/sites/default/files/euroopa_komisjoni_alushariduse_ja_lapsehoiu_kvaliteediraamistik.pdf
- Barbu, S., Cabanes, G., Maner-Idrissi, G. L. (2011) Boys and Girls on the Playground: Sex Differences in Social Development Are Not Stable across Early Childhood. *Plosone January, volume 6*. [2014, veebruar 15]. <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0016407>
- Beasley, T. M. & Schumacker, R. E. (1995). Multiple regression approach to analyzing contingency tables: Post hoc and planned comparison procedures. *The Journal of Experimental Education*, 64(1), 79-93.
- Bhana, D. (2009). Boys will be boys: what do early childhood teachers have to do with it?. *Educational Review*. Vol.61, No.3.august, 327-339.
- Bussey, K. & Bandura, A. (2004). Sotsiaalse soo kujunemise ja toimimise sotsiaal-kognitiivne teooria. Eagly, A., Beall, A. & Sternberg, R. (Koost.). *Soopsühholoogia. Sugupoolte psühholoogia*. Tallinn: Kirjastus Külim, 92-119.

- Campenni, C.E. (1999). Gender stereotyping in children's toys: A comparison of parents and nonparents. *Sex Roles*, 40, 121-138.
- Cassiatore, R. (2008) *Laste seksuaalkasvatust*. Tallinn: Varrak.
- Cassiatore, R., Koiso-Kanttila, S (2009). *Päästke poisid!* Tallinn: Varrak.
- Chick, K. A., Heilman-Houser, R. A., Hunter, M. W. (2002). The Impact of Child Care on Gender Role Development and Gender Stereotypes. *Early Childhood Education Journal Vol. 29 No. 3, Spring*.
- Eesti elukestva õppe strateegia 2020. Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf>
- Euroopa Komisjon (2012). Soostereotüübid varjavad individuaalsuse ja piiravad valikuvõimalusi. [Brošüür]. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus [2014, aprill 30]. http://www.enu.ee/lisa/513_soostereotybid.pdf
- Golombok, S., Fivush, R. (1994). *Gender Development*. Cambridge: University Press.
- Hilliard L. J. & Liben L. S (2010) Differing Levels of Gender Salience in Preschool Classrooms: Effects on Children's Gender Attitudes and Intergroup Bias. *Child Development, Volume 81, nr 6, lk 1787-1798*. [2014, märts 20]. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8624.2010.01510.x/abstract>
- Koolielise lasteasutuse riiklik õppekava. 2008. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12970917>
- Kutsestandard. Õpetaja tase 6. Kutsekoda. <http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10494424/pdf/opetaja-tase6.1.et.pdf>
- Leppik, P. (2009). *Lapse arendamine algab hällist*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Leppiman, A. (2002). Sotsiaalse sugupoole kujunemisest. Rmt. Korp, E., Leppiman, A., Meres, T., Vaher, A. *Laps: elu, probleemid ja lahendused*. Tallinn: Dispak. 5-23.
- Leppiman, A. (1996). Sotsiaalse sugupoole kujunemisest eelkoolieas Eesti ja Soome võrdlusandmete taustal. Tallinn, Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö osakond. [Magistritöö]
- Papp, Ü.-M. (2009). *Vabaks vanadest mõttemallidest. Juhiseid soolise võrdõiguslikkuse seaduse rakendamiseks lasteaedades ja koolides*. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus. [2014, veebruar 20]. http://www.enu.ee/lisa/374_Vabaks.pdf
- Papp, Ü.-M. (2012). *Ärka, märka, tegutse*. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus. [2014, veebruar 18]. http://www.enu.ee/lisa/476_arka_marka_tegutse_veebi.pdf
- Pehk, L. (2010). Soolised stereotüübid ja haridus. *ENUTi uudised 1/10. Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse väljaanne nr 19*. [2014, aprill 30]. http://www.enut.ee/lisa/uudised_2010_1.pdf
- Sinkkonen, J. (2007). *Kasvamine poisina*. Tallinn. Varrak.
- Soovitused soolise võrdõiguslikkuse alaseks tööks lasteaedades. http://www.enu.ee/lisa/366_Haridussoovitused5.pdf (Kasutatud 11.08.2015).
- Sugu ja soolisuus haridusvaldkonnas I. Teemaleht. Üldharidus. (Kasutatud 17.08.2015) <http://www.vordoigusvolinik.ee/wp-content/uploads/2014/09/TEEMALEHT-YldHaridus-I-pdf.pdf>
- Teinmann, R. (2013). *"Soolise kasvatuse väärtused ja eesmärgid lasteaiaõpetajate ja lastevanemate refleksioonis: Kas sootundlik või sooneutraalne lähenemine?"*. Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar. [Lõputöö].